

Gönderim Tarihi: 20.04.2022
Kabul Tarihi: 26.05.2022
Yayımlanma Tarihi: 26.06.2022

Naîmâ Tarihi'nde Kur'an Ayetlerinin Kullanılışı

Kayhan ATİK

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KIRIKKALE/TÜRKİYE,
kayhanatik@hotmail.com

ORCID, <https://orcid.org/0000-0002-6312-9130>.

Atıf/Cite as: Atik, Kayhan. "Naîmâ Tarihi'nde Kur'an Ayetlerinin Kullanılışı" Kalemname, 7/13
(Haziran 2022), 33-48.

Öz:

Halep'te doğan yazarımızın asıl adı Mustafa'dır. Devlet hizmetine girince yaygın olan Naîmâ mahlası verilmiştir. Babası ve dedesi devlet görevinde bulunmuş, önemli şahsiyetlerindedir. Eğitimini Halep'te tamamlayan Naîmâ, 1680'de İstanbul'a gitmiş, Sarây-ı Atık baltacıları ocağına girmiştir. Daha sonra 1686 veya 1687 yılında Dîvan-ı Hümayûn kâtipleri arasına girmiştir. Mustafa Naîmâ Efendi, dürüst ve açık fikirli bir şahsiyete sahipti. Bu tavrı zaman zaman aleyhine olmuştur. Bazı devlet adamları tarafından gözden düşürülerek daha alt memuriyetlere indirilmiştir. Mustafa Naîmâ Efendi, 13. yüzyıldaki ilk Osmanlı vak'anüvisi olmuş, asıl adı "Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn" olan eseriyle birçok yönden diğer Osmanlı tarih yazarlarından ayrılmaktadır. Osmanlı kronikleri genel olarak Allah'a hamd ü senâ, Hz. Peygamber'e salât u selâm, dönemin hükümdarını medh ü sena ve dua ile başlar. Daha sonra müellif kendini tanıtır ve eserinin adını verir. Ardından eserini niçin yazdığını belirtir ki bu genelde "sebeb-i telif" kaydı olarak bilinir. Eserlerinin içinde ayet, hadis ve şiirleri gerek gördükleri yerlerde konuya uygun bir şekilde yerleştirmişlerdir. Osmanlı tarih yazarları, Kur'ân-ı Kerîm'den ve Hadis-i Şeriflerden geçmişle ilgili haberleri, tarihî olaylarla anlatımlarını yeni bir bakışla ele alarak onlardan, sonraki nesiller için ibret verici ve yönlendirici sonuçlar çıkarmışlardır. Mustafa Naîmâ Efendi de eserinde diğer tarih yazarları gibi, savaş sebebini kuvvetlendirmek, sebebi dini zemine oturtmak, savaşı meşrulaştırmak ve dini temele dayandırmak, askere cesaret vermek, savaşa teşvik etmek, anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek, bazen de konuyu zenginleştirmek amacıyla ayet ve hadisleri kullanmıştır. Ayetleri ve hadisleri kullanırken ayetin tamamını değil de, konuyla ilgili olana kısmını eserine almıştır.

Anahtar Kelimeler:

Tarih, Osmanlı, Naîmâ, Naîmâ Tarihi, Kur'an Ayetleri.

Using the Versus of The Qur'an in the History of Naima

Abstract:

The real name of our writer, who was born in Aleppo, is Mustafa. He was given the common pseudonym Naîmâ when he entered government service. His father and grandfather were among the important personalities who had served in the state. Having completed his education in Aleppo, Naîmâ went to Istanbul in 1680 and entered the axemen's quarry at Saray-ı Atik. Later, in 1686 or 1687, he became one of the clerks of the Divan-ı Hümâyûn. Mustafa Naîmâ Efendi, He had an honest and open-minded personality. This attitude has been against him from time to time. He was discredited by some statesmen and demoted to lower positions. Mustafa Naîmâ Efendi, who was the first Ottoman chronicler in the 13th century, differs from other Ottoman historiographers in many ways with his work, whose real name is "Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbari'l-Hâfikayn". Ottoman chronicles are generally praised to Allah, it begins with salat and salutations to the Prophet, praise of the ruler of the period, and prayer. Then the author introduces himself and gives the name of his work. He then states why he wrote his work, which is generally known as the "sebeb-i copyright" record. They placed verses, hadiths and poems in their works, where they deem necessary, in accordance with the subject. Ottoman historiographers took the news about the past from the Qur'an and Hadith-i Sharifs with a new perspective, and drew exemplary and guiding conclusions from them for the next generations. Mustafa Naîmâ Efendi, like other history writers, used verses and hadiths in his work to strengthen the cause of war, to place the reason on religion, to legitimize the war and to base it on a religious basis, to encourage the soldiers, to encourage war, to explain what he told, to support the meaning, and sometimes to enrich the subject. . While using verses and hadiths, he included the relevant part of the verse, not the whole verse.

Keywords:

History, Ottoman, Naîmâ, History of Naîmâ, Verses of the Qur'an.

GİRİŞ

Asıl adı Mustafa olan tarihçimiz Halep'te doğmuştur. Devlet hizmetine girince yaygın olan Naîmâ mahlası verilmiştir. Babası ve dedesi devlet görevinde bulunmuş, önemli şahsiyetlerindedir. Eğitimini Halep'te tamamlayan Naîmâ, 1680' te İstanbul'a gitmiş, Sâray-ı Atik baltacıları ocağına girmiştir. Daha sonra 1686 veya 1687 yılında Dîvan-ı Hümâyûn kâtipleri arasına girmiştir. 1688'de Naîmâ sultan sarayında türbedar, 1689' da divan kâtibi olmuştur Daha sonra İstanbul gümrüğünden günlük yüz yirmi akçe, yani o zamana göre bir kuruş maaş tayin olunmuştur. 1699 tarihinde Amcazâde Hüseyin Paşa'nın vezir-i âzamlığı döneminde vak'anüvis tayin olunmuştur (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, 731; Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, XVI, XVIII; Gündoğdu, 2000, XLVI; Bursalı Mehmed Tahir, 1342, 151; Baysun, 1964, 44-49; Babinger, 2000, 268; İpşirli, 2006, 316; Uzunçarşılı, 2011, 594).

Naîmâ bu görevinde ilk olarak, Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından Şârihül-menârzâde Ahmed Efendi'nin yazdığı tarih müsveddelerini tertip etmekle vazifelendirdi. Belki de Naîmâ'nın

vakanüvisliği bu olayla başladı diyebiliriz. Bu işi tamamlayıp yeniden düzenlediği tarihinin bir kısmını Amcazâde Hüseyin Paşa'ya takdim edince kendisine İstanbul gümrüğünde görevlendirildi. Kalaylıkoz Ahmed Paşa vezir-i âzam olunca, Anadolu muhasebeciliğine tayin edilmiştir. Son görevi ise 1705 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Vezir-i azam Çorlulu Ali Paşa, astrolojiyle ilgilenen Naîmâ Efendi'yi, ona zarar verebileceğini düşünerek, görevden alıp kalebend olarak Hanya'ya sürgün etti. Naîmâ, Hanya'da altı ay kadar kaldı. Hanımının İstanbul'da zor durumda olduğunu arz edince affedilmiş, fakat İstanbul'da değil, Bursa'da yaşamasına izin verilmiştir, bir sene sonra da İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir. Bu sıkıntılı günlerden sonra, teşrifatçılıkla ve kalyonlar defterdarlığına, ikinci defa Anadolu muhasebeciliği görevine getirilmiştir. Daha sonra Mustafa Naîmâ Efendi defter emniğine ve bir süre sonra da baş muhasebe hâceliğine getirilmiştir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, 731; Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, 2013, XVI, XVIII; Baysun, 1964, 44-49; İpşirli, 2006, 316; Uzunçarşılı, 2011, 594-595; Şahiner, 2017, 85-100; Arıkan, 2011, 6672).

Mustafa Naîmâ Efendi dürüst ve açık fikirli bir şahsiyete sahipti. Bu tavır zaman zaman aleyhine olmuştur. Bazı devlet adamları tarafından gözden düşürülerek daha alt memuriyetlere indirilmiştir. Önce silahtar kâtipliğine sonra da Ordu ile birlikte Mora seferine giden bulunan Naîmâ, ordunun Mora'ya vardığında Mora defter emini olarak görevlendirilip orada bırakılmıştır. Bu olaylar sebebiyle psikolojik olarak çok yıpranmış, çok uzun süre yaşamamış ve 1716'da vefat etmiştir (Baysun 1964, 44-49; İpşirli, 2006, 316; Uzunçarşılı 2011, 595-596).

1-NAÎMÂ TARİHİ

Osmanlı tarih yazıcılığı, genellikle Ahmedî ile başlatılırken, asıl gelişmesine II. Murad (1421-1452) devrinde başlamıştır. İlk Osmanlı tarihçilerinden birisi olarak kabul edilen Ahmedî (öl. 1412), "İskender-nâme" adlı eserinin sonuna, "Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân" kısmını ekleyerek emir Süleyman'a takdim etmiştir. Ahmedî'nin manzum olarak kaleme aldığı, "Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman", kendisinden sonra gelen bütün Osmanlı tarihçilerinin kaynağı olmuştur (Banarlı, 1971, 497; Köprülü, 1980, 372).

I. Murad'tan (1361 - 1389), II. Murad'a (1421-1451) kadar olan dönemde, Anadolu'da Arapça ve Farsça olarak yazılan eserler, Anadolu'ya hâkim olan beyler adına Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, Osmanlı beyleri adına tercüme edilen eserlerle, XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Osmanlı tarihçiliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tür eserlerin ilk örneğini, İbn Bîbî'nin "el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye" adlı eserini tercüme eden Yazıcı-zâde Ali vermiştir (Tekindağ, 1971, 655-663; Kemal Paşa-zade, 1996, 36-37).

II. Murad'ın tahta çıktığı (1421) tarihten itibaren, Tevârih-i Âl-i Osmân adı verilen eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu eserlerde olaylar, günü gününe tarihleriyle birlikte kaydedilmiştir. Bu devirde II. Murad adına te'lif ve kendisine takdim edilen birçok eser olmasına rağmen, onun devrinde gerçek manasıyla bir tarihçiliğin mevcut olduğu söylenemez. Osmanlı tarihçiliğinin meydana gelmesinde, Tevârih-i Âl-i Osmanlardan önce, gerek II. Murad devrinde ve gerekse daha önce yazılan

tarihi takvimlerin de büyük katkısı olmuştur (Rasony, 1971: 354, Babinger, 1982: 16-17; Turan, 1984: 1-8).

Fatih devrinde ise, sadece eski eserlerin tercümeleri yapılmamış onun adına birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlar, Dursun Bey'in "Târih-i Ebu'l-Feth'i", Ebu'l Hayr'ın, "Fetih-nâme'si" ve birçok Anonimlerdir. Ayrıca Fatih devrinden zamanımıza kadar gelen tarihler ise, Şükrullâh'ın, (öl.1488) "Behcetü't-Tevârih'i", Farsça ve on üç bölümden meydana gelen bu tarihin sadece son bölümü Osmanlılarla ilgilidir. Enverî'nin "Düsturnâme" adlı eseri de Türkçe ve manzum bir eserdir. Vezir-i azam Nişancı Mehmed Paşa'nın (öl. 1481) "Tevârih-i Âl-i Osman" ı da Arapça mensur bir eserdir (Banarlı, 1971, 498; Menage, 1978, 227-240; Babinger, 1982, 20, 27,445).

II. Bayezid dönemi ise, Osmanlı tarihçiliğinin dönüm noktasıdır. II. Beyazid, Kemalpaşazâde'ye ve İdrîs-i Bitlisi'ye büyük bir Osmanlı tarihi yazmalarını emretmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir çağır açılmıştır. İdrîs-i Bitlisi, Heşt Bihişt adını verdiği bu eserini, II. Beyazid'e kadar her Osmanlı padişahına bir bölüm ayırarak, Farsça manzum olarak kaleme almıştır. Kemal-Paşa-zâde ise, her Osmanlı Padişahına Defter adını verdiği bir cilt ayırmıştır (Uğur, 1987, 20-24; Kemal Paşa-zade, 1996, 36-37; Afyoncu, 2007, 19-34).

18. yüzyıldaki ilk Osmanlı vak'anüvisi Mustafa Naîmâ Efendi'nin, asıl adı " Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn" olan eseriyle birçok yönden diğer Osmanlı tarih yazıcılarından ayrılmaktadır. Eserinin öneminin birçok sebebi vardır. Bunlardan birincisi diğer tarih yazarlarının bir kısmının istifade ettiği eserleri vermezken, Naîmâ yararlandığı kaynakları vermiştir. Olay kurgusu ve tarih tasviri mükemmeldir. Belki de en önemlisi sebep sonuç ilişkisine vermesidir. Olayların sebeplerini, azlin, katlin, sürgünün sebebi şeklinde tek tek açıklamıştır. Ayrıca Mustafa Naîmâ, eserinde Haçlı seferlerini ele alarak, İslam-Haçlı bloklaşması ve çatışması üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin aleyhinde gelişmiş ve bu durum Osmanlıyı bir bunalım sürecine sürüklemiştir. Bu durumun düzelmesi birçok siyasetname adlı risaleler yazılmış, bunların en önemlilerinden birisinin de Mustafa Naîmâ Efendi'nin eseri sayılmıştır (Okumuş, 2002, 29; Ortaylı, 2011, 176; Polat, 2012, 93; Şahiner, 2017, 85-100).

Yazar, eserinin mukaddimesinde, Mustafa Âli, Kâtip Çelebi, Kınalızâde ve özellikle en büyük tarihçi olarak gördüğü İbn Haldun gibi tarihçilerin toplum ve tarih ile ilgili kuramları özetmiştir. Burada yazar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla, çöküş döneminin yavaş yavaş başladığını düşündüğü için, devletin bu durumdan nasıl kurtarılıp önceki durumuna nasıl getirilebileceği hususunu örnekler vererek araştırmaya çalışmıştır(İpşirli, 2002, 839-846; İnalçık 2006, 63; İnalçık 2006, 63; Şahiner, 2017, 85-100)

Mustafa Naîmâ Efendi, eserini daha zenginleştirmek için, diğer birçok Osmanlı tarihçisinden de yararlanmıştır. Yazarın en önemli kaynakları arasında Kâtip Çelebi, Peçuylu İbrahim, Vecihi, Kara Çelebizade Abdülaziz Efendiler ile Nişancı Abdi Paşa, Îsâzâde, Mehmed b. Mehmed Edirnevî, Mehmed Halife, Hüseyin Tûgi, Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Cenâbi Mustafa Efendi ve Âli

başta gelir (Baysun 1964, 44-49; İpşirli, 2006, 317). Ayrıca yazar, özellikle herkesin faydalanabilmesi için eserini nispeten sade bir dille yazmıştır diyebiliriz.

2-Naîmâ Tarihi'nde Kur'an Ayetlerini Kullanışı

İnsanlığın geleceğini tayin eden, onu şekillendiren, hiç şüphesiz onun geçmişiştir. Bu günümüz nasıl ki geçmişimizin etkileri ve özelliklerini taşımaktaysa, yarınımız da elbette günümüzün özellikleri ve etkilerini taşıyacaktır. Dolayısıyla bu apaçık gerçek, bize en azından geleceğimizin doğru teşhisi için, geçmişimizi bilmeyi zorunlu kılmaktadır. En geniş anlamda tüm insanlığın, dar anlamda da tüm milletlerin ve toplumların kendi geçmişlerini, yani tarihlerini bilmek istemeleri, bu olgunun tabii bir sonucudur. Bu sonucu yeterince değerlendiremeyen, yani tarihini bilme gereğini pek duymayan toplumlar ve milletler, aynı oranda geleceklere de ilgi duyamazlar.

Siyasi tarih tabii ki çok önemli olmakla birlikte, kültür tarihi de fevkalade önemlidir. Tarih aynı zaman da maddi ve manevi kültür değerlerimizi de günümüze aktarır. Osmanlı tarihlerinden, Ahmedî'nin İskender-Nâme'sinden, Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi ve Sadrazam Mehmed Kamil Paşa'nın Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye adlı eserine kadar bütün Osmanlı tarihi eserlerimizde, maddi ve manevi kültür değerlerimize çok önem verilmiştir. Ahmedî'den, Ahmed Lütfi Efendi ve Abdurrahman Şeref'e kadar hemen bütün tarihçilerimiz, tarihçi oldukları gibi aynı zamanda tefsiri, hadisi ve fıkıh âlimi idiler, belki tarih ilminden daha fazla bu konularda mütehasıs idiler. Mesela Sadrazam Lütfi Paşa'nın tarihle ilgili iki eseri varken, on üç adet dini ve bir adet tıbbi dair eseri vardır. Kadızâde Küçük Mehmed/Muhammed İlmî'nin on sekiz eserinden sadece iki tanesi siyaset bilimi diyebileceğimiz siyasetname, bir tanesi sosyal hayat diğerleri dini konularla ilgilidir. Osmanlı müellifleri sosyal hayata ve tarihe dair yazdıkları eserlerinde olayları anlatırken konuyu desteklemek, anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek amacıyla ayet, hadis, atasözü ve şiirleri de kullanmışlardır. Tabii olarak Naîmâ da Kur'an-ı Kerim'den birçok ayet-i kerimeyi konuya uygun bir şekilde ustaca kullanmıştır diyebiliriz.

Osmanlı kronikleri genel olarak Allah'a hamd ü senâ, Hz. Peygamber'e salât u selâm, dönemin hükümdarını medh ü sena ve dua ile başlar. Daha sonra müellif kendini tanıtır ve eserinin adını verir. Ardından eserini niçin yazdığını belirtir ki bu genelde "sebeb-i telif" kaydı olarak bilinir. Eserlerinin içinde ayet, hadis ve şiirleri gerek gördükleri yerlerde konuya uygun bir şekilde yerleştirmişlerdir. Osmanlı tarih yazarları, Kur'an Kerim'den ve Hadis-i Şeriflerden geçmişle ilgili haberleri, tarihî olaylarla anlatımlarını yeni bir bakışla ele alarak onlardan, sonraki nesiller için ibret verici ve yönlendirici sonuçlar çıkarmışlardır.

Mustafa Naîmâ Efendi de eserinde diğer tarih yazarları gibi, savaş sebebini kuvvetlendirmek, sebebi dini zemine oturtmak, savaşı meşrulaştırmak ve dini temele dayandırmak, askere cesaret vermek, savaşa teşvik etmek, anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek, bazen de konuyu zenginleştirmek amacıyla ayet ve hadisleri kullanmıştır. Ayetleri ve hadisleri kullanırken ayetin tamamını değil de konuyla ilgili olana kısmını eserine almıştır.

3-Naîmâ Tarihinde Bazı Kur'an-I Kerim Ayetleri

Naîmâ, genellikle ayet-i kerimleri anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek, bazen de konuyu zenginleştirmek amacıyla kullanmıştır. Bunun dışında savaşla ilgili, savaşa teşvik, savaşta düşmanın düştüğü durum, zafer ve yardımın Allah'tan geldiğine dair, savaşta ve sair zamanlarda istişarenin önemi, Allah'ın iradesi ile ilgili ayet-i kerimleri kullanmıştır. Naîmâ'nın aynı ayetleri konuya uygun yerlerde tekrar tekrar kullandığını gördük. Yazar yazar seksenden fazla ayet-i kerime yi kullanmış tabii olarak birçok ayeti mükerrer kullanmıştır. Naîmâ Tarihi'nde kullanılan ayet-i kerimelerin bir kısmını ele alarak, konularına göre ayırarak, tasnif edip, Naîmâ Tarihi'nde geçen kısımları buraya alarak işlemeye çalıştık.

3.1. Anlattığı Konuyu Açıklamak, Manayı Desteklemek, Konuyu Zenginleştirmek

Daha önce belirttiğimiz gibi Naîmâ, daha ziyade anlattığı kuyu desteklemek, açıklamak ve zenginleştirmek amacıyla ayetleri kullanmıştır. Burada eserinin giriş kısmında insanların sınıf sınıf yaratıldığından bahsederken konuya uygun ayet-i kerimeyi zikreder: “Ve tekabül-i esma ve sıfâta mazhar olan esnaf-ı mahlûkatı mâhiyât-ı muhtelif ve isti'dât-ı mütenevvi' aya mazhar etmekle kimi padişah-ı cihan ve kimisi fakir u nâtuvân kimi ve kimi âkil ü hakîm ve kimisi nadân ü sakîm olup “ve rafa'nâ ba'dahum fevka ba'din derecât” (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, 1993, Zuhuf 43/32) fehvâsınca ahval-i kainâta mugayeret ile sebat verip daire-i cem'iyet-i mahlûkatı bu mubâyenet ile mümtazamatü'l-harekât eyledi.” (Naîmâ, 2007, 1).

Yine Naîmâ, Hüdeybiye antlaşmasını anlatırken, konuya uygun bir ayet-i kerime getirmiştir: “Yani bu muamele-i dürüş-ti küffâr âfîtab-ı zamir-i Seyyid'ül-Enbiyaya zerî'a-i inkisâf olmakla ol havâlîde vaki' şecere-i sidire sayesinde şah-ı berûmend-i ebdân meyve feşan-ı hayat olincaya dek küffar üzerine sa'ika-i bâr-ı peykar olmak şartıyla mu'akade-i dest-i mübâya'at eylediler. Kemâ kâle'allâhu teâla “Lekad radiye'llahu ani'l-mü'minîne iz- yübâyi'ûneke tahte'ş-şecerati” (Fetih 48/18) hazret-i Zi'n-nûreyn hizmet- güzâr-i Resul-i Bârî zımnında nâ-kâm nişin-i dâire-i muhâlifin bulunmakla bu bey'atten den mahrûm olmasın için hazret-i dest-gir-i ümmet aleyhi efdalü't-tahiyye dest-i çeplerin kendi taraflarından ve dest-i râst ların hazreti Osman radiyallâhu anh tarafından yek-diğere akd buyurdular.”(Naîmâ, 2007, 13).

Naîmâ Efendi, aşağıdaki paragrafta ise, insanın yaratılışını, çocukluk yıllarını, büyümesini, olgunlaşmasını, merhaleler şeklinde anlatır ve toplumları da buna benzetir. Daha sonra anasır-ı erbaa dan bahseder. Sonra esnaf-ı çârgâne'nin, ahlât-ı erbaa'ya benzediğini ve esnaf-ı çârgâne'nin durumunun bozulduğunu belirtir. Yani, ahlât-ı erbaa, kan, safrâ, sevdâ, balgam dengede olmasıyla sağlık, bunların bozulmasıyla da hastalık ortaya çıkıyorsa; esnaf-ı çargane de ki bozukluklarda devleti hasta eder, diye bir benzetme yapmıştır. Ayrıca, “ Her şeyin bir vadesi vardır” (Ra'd 13/38 ayet-i kerimesi ile insanların da, devletlerinde bir vadesinin olduğunu; vakti gelince onlarında yok olacağını vurgulamış ve ayet-i kerime ile konuyu desteklemiştir.

“Ve her insan sinn-i vukuftan geçip sinn-i inhitâta vardıkta havass u kuvâ tenezzüle ağâz edip gittikçe zâ'f-ı pîri niçe galip olursa her kavmin içtima'î hali evâsittan evâhire varınca zaman-ı inhitâta

tamam bu minvâl üzre olur... Eđerçi “Li Külli ecelin kitab “(Ra’d, 13/38) fehvasınca her zuhur u inkıza mahkeme-i ezel ü âzâlde kazâ vü imzâ olunmuştur. Lâkin âyet-i kerime-i “Yemhu’llâhu mâ-yeşâ’u ve yüsbit” (Ra’d 13/39) müfâdı üzre kazı mu’allak sabittir”. Yazar burada ahlât- ı erbaa ve esnâf-ı çarganeyi karşılaştırmıştır (Naîmâ, 2007, 24-25; Eliaçık, 2020, 131-147).

Aşağıda ki paragrafta Naîmâ, “Allah takdir ettiği bir şeyi yerine getirsin” (Enfâl 8/44) kerimesini korkusuzca düşmanı takip etmelerine destek mahiyetinde kullanmış; “Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar” (Mâide 5/64) âyet-i kerimesini ise, bazı haktan ayrılan isyancıların savaşa gönderilmesi hususunda destek mahiyetinde kullanmıştır.

“Ammâ Sefer Paşa, nefsinde yarar bir merd-i serkeş ve yanında olanlar Karakaş ve gayri cümle Celâlî levendâtı bir bölük hâric ez- zabt bî-bâkler söz dinlemeyip kafalarını hâli koyup ta’kîb-i düşmen kıldılar. “Li- yakziye’llahu emran kâne mef’ûlâ” (Enfâl 8/44) bu gazve-i garibe hükm-i ilâhîden bir hikmet-i hafıyyeye mebni idi ki, ol ma’rekede maktul olan tavâif cümlesi levend nâmına bir müddet “ Ve yes’ avne fi’l-ardı vesâdâ” (Mâide 5/64) misdâkıncâ bâğî olanlar idi ki harbe sürülüp muvazzaf askeri kısmından ol ma’rekede şehid olanlar nâdir olup âmme-i leşker selâmete çıkmışlardır” (Naîmâ, 2007, 300-301).

3.2. Savaşa Teşvik

Naîmâ Mustafa Efendi “ Ve eğer siz müminlerden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi mağlub eder” (Enfâl 8/65) âyet-i kerimesine dayanarak Osmanlı ordularını savaşa teşvik ediyor. Aslında Osmanlı padişahları malı ve askerinin yeterli derecede olduğunu askerlerin de yukardaki âyet-i kerimeyi gündeme getirerek daha da cesaretlendiklerini ortaya koyar.

“Guzât-ı İslâm bu kesret u izdihâm ile hücumu biraz havf u hirâs ki zât-ı uyûn-ı nâsdan gönüllerine târî oldukta derhal Vezîr-i dilir Hasan Paşa asker-i İslama karşı durup” Harrizi’l-mü’minîne ale’l-kıtâl” (Enfâl 8/65) fehvasınca iğrâ-i guzât ve tahrîs-i kelimât edip “Araslanlarım ! Gayret ü hamıyyet günüdür, yüz çevirmen. Bir saat sâbit-i kadem olun. Şimdi küffâr hâ’ib ü hâsir makhûr olur” deyü nice hâkimâne nevâziş ü tahriş etmekle gürûh-ı mücâhidîn dahi gayret kemerin dermeyân ve can u başların dîn yoluna Allahü te’âlâyâ fedâ ve kurbân eylemeyi bî- diriğ tutup her biri hizebr-i gazbân gibi hazır-baş durup kal’aya yürüyen küffâr ile azîm savaş eylediler” (Naîmâ, 2007, 191-192).

“Âl-i Osmân padişahlarının kuvvet-i mal ve vefret-i leşkeri ma’lûmumuzdur. Lakin bizim dahi gazilerimiz “ İn yekün minküm mi’etenyâğlibu elfen” (Enfâl 8/65) istizhâr edip askeriniz kesretinden aslâ endişe olmazlar. Heman merhum Sultan Süleyman Han hazretleri merhum dedem Şah Tahmasb’a verdiği ahitnâme mucibince kat’-ı sınır câiz ise, ben sa’âdetlü padişahın bir kuluyum, bir kimse düşmanlıkta kavî olmasa dostluğuna dahi i’timâd yoktur. Bizim dahi dostluğumuz müşâhede olunur. Şuna rızanız yok ise verâ’-i perde-i takdirde olan zuhura gele, ve’s-selâm” (Naîmâ, 2007, 383).

Naîmâ, eserinde “Allah yolunda gereği gibi cihad edin” (Hac 22/78) âyet-i kerimesi ile savaşa teşvik edildiğini aktarır:

“Ve mavnaya yanaşıp ceng ederek üzerine çıkıp yedeklerin kesip darb-ı şimşir-i celâdet ile

küffara giriftar olan mavnayı içine konulan yüz elliden ziyade kâfir ile yed-i âdiyelerinden döğüşe döğüşe kurtarıp çekip getirdi. Zihî bende-i nemek be- helâl ki veliyy-i ni'meti rızâsın tahsil “Ve câhdû fi sebîli' ilahi hakka cihâdihî “(Hac 22/78) fermanına imtisal ve arzını tekmîl için otuz kırk âdemisiyle dört pare kâfir mavnasına şîrâne hücum edip bu güne izhâr-ı hünerle nâmını ser-defter-i erbâb-ı isti'dâd der-murâd eyledi” (Naîmâ, 2007, 1740-1741).

3.3. Savaşın Allah'ın İzniyle Kazanılması.

Yazar burada “Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar” (Bakara 2/251) ayet-i kerimesiyle Allah'ın izni ile savaşın kazanıldığı vurgulanıyor.

“Tuna içinde üç yüz kadar şayka ve dört yüz kadar toplar barut ve daneler ile üç bin kadar çadırları cümle mîrî için zabt olundu. Ve Hersek Mtyaş mecruh ve França askerine baş olan duka karındaşı top ile maktul olduğundan gayri on bir kadar melâ'in maktul ve kimi esîr ü mahzûl oldu. Kuzâttan Sirozî Kerim-zâde “Fe-hezemühüm bi-izni'llah” (Bakara 2/251) âyet-i kerimesini târîh düşürüp mukâbelesinde Tırhala kazâsı ihsân olundu. Bundan sonra kal'a cevânib-i erba'asından gereği gibi muhâsara olunup sâl-i âtîde fethi müyesser olunca döğülmüştür” (Naîmâ, 2007, 72-73).

Aşağıdaki pasajdan anlaşıldığına göre, Serasker Ali Paşa, Osmanlı asker asker sayısının sadece bin beş yüz kadar olduğunu gizleyerek “Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir” (Bakara 2/249). Ayet-i kerimesine dayanarak, Osmanlı askerinden kat kat fazla râfîzî askerine hücum etmeye karar vermişlerdir. Yani savaşın Allah'ın izniyle kazanıldığı vurgulanıyor.

“Seraskerleri olan Ali Paşa'nın huzur-ı şaha cezmi ve ümerâ-i hudûddan ba'zısının irsâl-i mektubu sebebi ile kaziyeye hesmi olup lâkin işâ'at eylediği takdirce teferruk-i havâtır ve tefrika-i asâkire bâ'is ola deyu ketm edip aded-i asâkiri bin beş yüz kadar ancak var iken “ Kem min fi'etin kalîletin galebet fi'eten kesireten” (Bakara 2/249) mazmun-ı şerifine ittikâ birle ez'âf-ı muzâ'afasâkir-i revâfız ile mukabeleye niyet ettiler” (Naîmâ, 2007, 242).

Nâima, İran seferinde iki üç bin asker var iken, “Allah'ı kefil ederek bağlandığınız yeminleri te'kid ettikten sonra bozmayın” (Nahl 16/91) ayet-i kerimesinin gereği olarak, savaştan kaçmayarak, Isfahan ile Tebriz arası yirmi günlük mesafe iken, padişahlara yaraşır bir usulle ve bir işe, mesleğe girer gibi, bu mesafeyi dokuz günde kat etmişlerdir. Yani siz Allah'a güvenir ve dayanırsanız, Allah'da size yardım eder. Ayrıca Allah'a güvendikten ve bağlandıktan sonra, bu güveni terk etmeyin.

“Âyet-i kerîme-i “Velâ- tenkuzu'l-eymâne ba'de tevkîdihâ “(Nahl 16/91), fehvâsını gûş etmeyip yanında olan askerinin güzîdesi ki iki üç bin mikdarı memlûk direm harîdesidir. Isfahan u Tebrîz ma-beyni menâzil-i kervân ile yirmi günlük mesâfe de'b-i mülûkâne-i târik ve meslek-i su'lûkâneye Sâlik olup dokuz günde kat' ve sene-i mezbûre rebûlâhîrinin on dokuzuncu günü âlem-i bağy u hurucunu sahra-i Tebrîz'de ref' eyledi” (Naîmâ, 2007, 241).

Lehler (Polonya) askerleri elli üç bin kişi ve Osmanlı askeri ise on bin kadar idi. “Nice az kişiler vardır ki, ...” (Kur'an-ı Kerim, 2/249) ayet-i kerimesinin burada tecelli ettiğini şöyle vurguluyor:

“Mezbûrun takrîri üzre leşker-i küffâr defter ile elli üç bin nefer idi. İzkender Paşa askaeri ise on bin kadar idi. “Kem min-fi’etin kalîletin” (Bakara 2/249) fehvası bunda dahi zâhir oldu. Serdâr-ı mezbûru sonra Mere Hüseyin Paşa yalnız bir gurusluk hedâyâ ile ıtlak edip, hazineye yüz bin gurus zarar eyledi deyü Peçuyulu tahrîr eder” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, 731; Naîmâ, 2007, 452).

Naîmâ, saruca ve sekban taifesinin öldüğünü, “Başka yerlere göç etmeleri suretiyle onları darmadağın ettik” (Enfâl 8/65), ayet-i kerimesi gereğince açıklamıştır.

“Sene-i sâbika(1031) âhiri idi ki, bu feth yüz gösterip memalik-i Manisa ve Karesi ve Kazdağı ve Foçalar ve ol havâli, ki İlyas Paşa’nın taht-ı yed-i tağallübünde idi, istihlâs olunup Saruca ve Sekban tavâifi “Ve mezzaknâhum külle müezzekin” (Bakara 2/249) fehvasınca katîl ve tarîd bilcümle nâ-bûd oldular (Naîmâ, 2007, 737).

Yazar, “Yardım Allah’tandır” ayet-i kerimesiyle savaşın Allah’ın yardımı ve izniyle kazanıldığını vurgulamıştır:

“Sâlâr-ı ceşş-i Tatar olan Gâzi Giray nâm-dâr dahi bakıyye-i asker ile perişan olmak şeklinde sahraya rû-be-râh oldukta a’dâ-i bed re’y dahi kemâl mertebe mağlubiyetlerin mûlahaza edip perakende olan askeri şikar etmek sevdası ile fırka fırka akabgîrliğe seğirttiler. Bu tarikte cem’iyyetleri perişan olup sahrâ ve cibale dağıldıklarında dilâverân-ı gaza ve ser-bâzân-ı meydan-ı vegâ dönüp, düşman-ı dîn üzerlerine havâle-i tûğ-i hûn-ı rîz edip her taraftan şîr garran gibi yürüdüklerinde a’dâ-i bed-fi’âl ân-ı vâhidde makhûr u paymal ve sahra ve kuhu küştelerinden mâl-a-mâl ettiler. Meded-kârî-i avn-i İlâhi ile hükm-i “Nasrun mina’llah” (Saf 61/13) zâhir olmakla a’dâ-i dîn mağlup u makhûr ve guzât-ı İslam muzaffer u mansûr oldular” (Naîmâ, 2007, 737).

3.4. Zafere Sabırla Ulaşma

Burada da “Muhakkak ki zafere sabırla ulaşılır, muhakkak zorlukla beraber bir kolaylık vardır” (İnşirâh 94/5) ayet-i kerimesi ile zafere sabırla ulaşıldığı desteklenmiştir.

“Mevlânâ Sa’deddin Efendi padişah hazretlerine “ İinne’n-nasra ma’a’s-sabr ve inne ma’a’l-usri yûsra” (İnşirâh 94/5) mazmunların beyân ve tefsir ve sabr usabât favz-i emânî ve hâcât ile mütelâzimân idiğini takrir edip ol padişah-ı din-penah hazret-i peygamber aleyhi’s-salâti ve’s-selâmın Hırka-i şeriîflerin giyip bünyân-ı mersûs cidâr-var sâbit ü ber-karâr olup hazret-i âlimü’l-esrar ve’l-hafiyâtihî münâcât ügirye ve huzû’ u niyaz birle dergâh-ı bî-niyâza ref’-i yed-i hâcât edicek nesîm-i feth ü zafer perçem-i tûğ-i Muhammedî’yi teşrih eyledi” (Naîmâ, 2007, 117).

Yazar, savaşta bütün gayretlerden sonra çok az zayıat vererek, Allah’ın yardımıyla savaşın kazanıldığını şöyle aktarır:

“Lâkin küffâr gemilerinin tasallutundan yaklaşmak mümkün olmayıp ber-müktezâ-i kazâ-i bârî esbâb-ı inhizâm müteâkiben târî olupbaştarda ile yedi sekiz pâre tersâne gemisi ve mahall-i ma’rekede hâzır olanlardan on iki ümerâ gemileri necât bulup sekiz pâre kadirge esîr-i küffâr ve mâ-adâsı ihrâk-ı bi’n-nâr olup küffâr tarafından ancak beş pâre gemi ihrâk olunmuştu, “ Zâlike takdîru’l- azîzü’l-alîm” (Bakara 2/249), (Naîmâ, 2007, 1675).

Naîmâ Mustafâ Efendi eserinde, “O nesnelere mi üstün yoksa çaresiz kalıp kendisine yalvaran

insanın duasını kabul edip sıkıntısını gideren ve sizi dünyada halifeler yapan Allah'ımı?" (Neml 27/62) ayet-i kerimesi ile sabırla mü'minlerin zafere ulaştığını belirtir:

“ Mel'ûnun gemisi erişip zahm hürde şikâr gibi baştardayı beste-i fitrak iktidar etmeğe az kalmış iken nâgâh bir fehvây-i sıdk ihtivâ-i “ Emmen yücübü'l-muaddarra izâ de'âhu” (Neml 27/62), Serdâr-ı ekremin du'ası makbul ve gayret- keşân-ı dîn olan muvahhidinin niyâzı makrûn-ı icâbet olup Kumburnu'nda olan metrislerden Kara Mehmet nam bir topçu mübaşeretiyle atılan bir nâm-dar topun dânesi pîş- aheng-i katar-ı melâ'in-i freng olan emin-i bî-dînin baştardasının barut mahzenine rast gelip, turfetü'l- ayn içinde kıcı ve ser be- felek keşide olan amûdları ve üst tabakası âlât-ı bezm ve edevât-ı rezm ile ve ol kelb-i â'ver ve hem cinsleri olan sükkân-ı skar ve bin kadar kürekçi ve asker-i küffâr-ı hâksâr ile kubbe-i evc-i havaya atılıp şirâre-i cahîm gibi sâ'ir gemileri üzerine dökülüp has u hâşâk-ı nâr-ı sakar oldular” (Naîmâ, 2007, 1743).

3.5. Ölüm

Naîmâ, bazı paşaların öldürülmesi ile ilgili, Kör Hazinesdâr İbrahim Paşa Bekir Paşa'nın henüz ecellerinin gelmediğini belirtir. Mustafa Paşa ise, fırsatı değerlendirerek, atı da hazır olduğu için kaçmıştır. Fakat Naîmâ “Kaçmak asla size fayda vermez” (Ahzâb 33/16) ayet-i kerimesi mucibince, onun kaçtığından vezirin haberi olunca, Kör Hazinesdar ona yetişip mutlaka kellesini getirin dedi. Böylece ecelden kaçılmayacağına işaret etmiştir.

“Hemen Kör Hazinesdâr İbrahim Paşa Bekir Paşa'yı incitmediler ki henüz onların ecellerihulûl ememeğin vezir-i seng-dil anları ibkâ sipâriş etmiş imiş. Katl olunan paşaların cüsselerin sürüyüp der-i bargâha ibreten li'l-murâ'in buraktılar. Meğer Mustafa Paşa ol mazîktan can ve rehâ kılıp, atı hazır olmanın binip firâr etti. Ammâ çün ecel-i mahtûmu erişmiş idi, “Kul len- fa'aküm el-firâru” (Ahzâb 33/16) el-âyeh fehvasınca mezburun girîzan olduğundan vezir agâholdukta Kör hazinesdâr ana yetişip “Beher hâl kellesin getire” deyü emr eyledi” (Naîmâ, 2007, 682-683).

Naîmâ, Hafız Paşa'nın, padişahın sözü geçmeyince, babüssaade den çıkıp, padişahın huzuruna gelip, bu zalimler beni şehid etsinler, “Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette ona döneceğiz”(Ahzâb 33/16) ayet-i kerimesini de okuduğunu ve ağladığını aktarır.

“Bu zâlimler hûn-ı nâ-hakkımı rîzân beni şehid etsinler ve lutf edip meytimi Üsküdar'da defn ettiresin eytâm fukarasına nazar-ı inâyetin rica ederim” deyüp yer öpüp bir kere “Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'azîm. İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ün” (Bakara 2/156) deyip arsa-i Kerbelâ'ya mânend olan meydân-ı belâya merdâne yürüdü. Padişah makremesin yüzüne tutup ağladı” (Naîmâ, 2007, 702).

Yazarımız, İsmail Paşa'nın ölümü ile ilgili “Allah'ın emri gelmiştir...”(Nahl 16/1) ayet-i kerimesini zikreder ve olayı şöyle aktarır:

“ Ve İzmir'den Kıbrıs eyaletine giden defterdâr-ı sâbık Vezir İsmail Paşa'nın âsitâne'ye gelmesi bâbında Dârüssa'âde ağası ricâ ettikte veziriazam, “Ol köse bir hîle-bâz ve fitnekâr herîfdir, gelirse fitne gâ'lesini boynuna alırmısın” dedikte Süleyman Ağa ta'ahhüd eyledi. Vezir dahi bi'z-zarure getirmek için ferman ve adam göndermek üzre iken İsmail Paşa'nın fevti haberi gelip “Etâ

emrullâhi” (Kur’an-ı Kerim, 16/1) el-âyeh âlem-i gaybdan rû-numâ oldu ve hikâyesi sebkât eden Helvacı-başı Üveys Bey ki sâbıkâ Pojega Beyi olduktan sonra tekrar gelip helvacı-başı olmuştur” (Naîmâ, 2007, 1357-1358).

3.6. Allah’ın İradesi

Naîmâ, yaratılanları çeşitli mahiyette, farklı istidatlarda yarattığını şöyle aktarır: “Evvelen ve âhîren hamd ü sipâs ve zâhîren ve bâtînen şükr-i bî-kıyâs ol müübdi’-i bedâyi’-i masnuat ve ol muhdîs-i havâdis-i mevcûdât –celle şânuhû ve amme nevâluhû- hazretlerine olsun ki, her müceb-i tekâbül-i esmâ vü sıfat ve muktezâ-i kerîme-i “Ve refa’nâ ba’duhum fevka ba’din derecât”(En’âm 6/165)esnâf-ı mahlûkâtı mâhiyyât-ı muhtelif ve isti’dâdât-ı gayr-ı muhtelifeye nazhar etmekle kimini şahkimini dervîş ve kimini şâdân kimini dil-rîş kimini dâna vü âkıl kimini dervîş ve kimini nâdân u câhil ve kimini âgâh u kâmil kimini gümrâh u gâfil kılıp bu mugâyeret ile ahvâl-i kâinâta sebât verip dâ’re-i cem’iyyet-i mahlûkâtı bu mubâenet ile muntazametü’l-harekâteyledi” (Naîmâ, 2007, 949).

Naîmâ, askerinin maaşlarından bir miktar kesince, “Ya Rabbenâ! Tâkat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma” (Bakara 2/286) ayet-i kerimesini aktarır:

“Ve yoklama nâmıyla niçe esâmeler çalıp askerî tâ’ifesini tekdir etti ve Rumili bilâdına avâriz tahrîri için Dilâver Efgendi’yi gönderip Kadîme muğâyir ziyâde hâneler bağlayıp, ra’iyyet ve askeri mücâvir ve mukîm veseferi belki sâdât u kuzât yeksân avarıza bağlanıp âh fukarâ “Rabbenâ vela tuhammilnâ mâ-lâ tâkate lenâ bih” (Bakara 2/286) gûyân âsumâna ermişti.

Yazarımız, Osmanlı ordusunun düştüğü durumu, “İşte bütün bunlar, aziz ve âlim Allah’ın takdiridir” (En’âm 6/96; Yâsîn 36/38) ayet-i kerimesi ile açıklamaya çalışmıştır:

“Bu mahalde küffâr ferce bulup hayli top cengi etti. Askeri baştan kara edip taşra dökülen sefineleri tahlis için kaoudan paşa çekirtmeler ta’yin etmişti. Lâkin küffâr gemilerinin tasallutlarından yaklaşmak mümkün olmayıp ber-müktezâ-i kazâ-i Bârî esbâb-ı inhizam müte’âkiben târî olup başlarda ile yedi sekiz pâre tersane gemisi ve mahll-i ma’rekede hâzır olanlardan on iki ümerâ gemileri necat bulup sekiz pâre kadirge esîr-i küffâr ve ma-adâsı ihrâk-ı bi’n-nâr olup küffâr tarafından ancak beş pare gemi ihrâk olunmuştu, “Zâlike takdîru’l- azizü’l-âlm” (Bakara 2/249), (Naîmâ, 2007, 1675).

3.7. Savaşta Düşmanın Düştüğü Durum

Naîmâ Mustafa Efendi, muhasara edilen düşmanın durumunu” O gün insan ‘Kaçacak yer neresidir’ diyecektir” ayet-i kerimesi ile açıklıyor.

“Bu hengâmede iki yüz kadar adam şehîd ve mecruh olup birkaç seng-i hisar üç mil yere gitti. Tenbîh-i serdardan gâfil olan asker yürüyüş kabâsıyla muharebeye âgâz edip kal’aya çıkmak ardınca oldular. Mahsûrlar cüöle şehir ve hisar âsumâne uçtu yâhûd yere geçti sanıp “Eyne’l- mefer” (En’âm 6/165) diyerek deryaya döküldü. Gazîler burç üzerinde kâfirleritu’me-i şimşîr edip tüfenk ve esvâbını gârete meşgul oldular, amma Murad Ağa bayrakları ve sâ’ir leşker me’zûn olmamakla yürümediler” (Naîmâ, 2007, 949).

Yazar Naîmâ Mustafa Efendi, “Deniz onları öyle bir sardı ki birden yutuverdi” (Tâ-Hâ 20/78) ayet-i kerimesi ile düşmanın düştüğü durumu açıklamaya çalışmıştır:

“Henüz şems-i âlem-tâb guruba varmamış idi, başsız ve kıçsız tekneleri dahi be fehvâ-i “Fe-gâşiyehum mine’l-yemmi mâ-gâiyehum” (Tâ-Hâ 20/78) emvâc-i bahr-i hun-hâr ile nâ-bedîd ve kem oldu” (Naîmâ, 2007, 1744).

3.8. Padişahı Uyarma

Yazar, eserinin sadece bir yerinde padişahı uyarmakla ilgili ayet zikreder, Naîmâ, padişahın dolaşırken namaz vaktinde tesadüfen Gül camiye Cuma namazı eda etmek için girmiştir. Caminin imamı padişahı ferasetle bilmiş ve namazda “ Ey Davud! Biz seni ülkede hükümdar yaptık, sende insanlar arasında adaletle hükmet” (Sâd 38/26) ayet-i kerimesini okumuştur. Zekâ sahibi padişahta ayet-i kerimenin manasını bildiği için, namazı eda ettikten sonra Çuhadar Ken’an Ağa kullarına emr edip “ Var hatibe su’al eyle, kimesneden şikâyeti var mıdır?” diye haber göndermiştir. Hatipte, kendisine tahsis edilen meşrutanın çık harap bir vaziyette olduğunu arz etmiş, inayetli padişahta vakıf nazırı olan Darüsa’ade Ağası Dilaver Ağa’ya tenbih buyurup hatibin virane evinin tamir edilmesiyle mutlu olacağını belirttiler.

“ Ve şevketli padişah hazretleri gâh u bî- gâh tebdîl-i tarikile geşt ü güzâr ederken vakt-i salâta Gül Câmi’i kurbunda musâdif olup cum’ayı anda edâ buyurdularında câmi’i kurbunda musâdif olup cum’ayı anda eda buyurdularında Câmi’-i mezburun hatibi padişah-ı alem-penahı ferasetle bilip mihraba geçtikte é Yâ Dâvude innâ ce’alnâke halîfeten fi’l- ardı f’ahkum beyne’n-nâsi bi’l-‘adl” (Sâd 38/26) âyet-i kerimesin kıraat eyledi. Padişah-ı sahib-i zeka hazretleri âyet-i kerimenin ma’na-i şerifinden âgâh olmağın namazı eda ettikten sonra Çukadar Kenan Ağa kullarına emr edip “Var hatibe sual eyle, kimesneden şikayeti var mıdır”deyü irsal eyledikte hatib-i mezbur cevabında kendiyeye meşruta olan menzili viran olup mütevellisi termiminde ihmal ettiğinden şikayeti olduğun arz eyledikte inayetli padişah-ı alem-penah hazretleri nair-ı vakıf volan Dârüssa’ade Ağası Dilaver Ağa’ya tenbih buyurup hatibin hane-i viranesini abâd ettirmekle kalb-i hazinin şâd buyurdular” (Naîmâ, 2007, 1750).

3.9. İstişarenin Önemi

Naîmâ, Ferhat Paşa ağalarının birkaç yılda ikişer üçer yüz bin akçelik ze’amet sahibi olduklarını belirtiyor. Ve bu mansıpların layık olmayan kişilere verildiğini ve malûllerinde mahalline ve serhad ehline verilmediğini; bu konularda hiç istişare yapılmadığını “ ...(Umuma ait) işlerde onlarla müşâvere et...” (Âl-i İmrân 3/159), ayet-i kerimesini delil göstererek herkes kafasına ve kendi görüşüne göre değil, önemeli işlerde istişare yapılması gerektiğini dile getiriyor. Hatta Peygamberimiz dahi vahy alırken bile istişare ile me’mur olduğunu, önemli işlerde ümmeti ile istişare etmesi gerektiği belirtilmiştir.

“ Ve düşen mahlûlleri mahalline ve serhad ehline vermeyip hazz-ı nefis ile evkâtın zayi’ eden vükelâ-i devlete şer’an ne lâzım gelir fetvasını sizden isteriz. Ümidir ki bu yıl dahi hafakan-ı kalb ile geçinmeyevüz, mübâlağa değildir. Hüdâ-i âlimü’s-serâ’ir şahiddir ki yüreğimiz oynar oldu. Havf u haşyet galebe eyledi. “ Ve şâvirhum fi’l-emr” (Âl-i İmrân 3/159) emrine imtisâl oönmayıp hod-re’ylik ve hod- pesendlik hired-mend işi âkil- revîşi değildir. Peygamberimiz dahi vahy ile

mugayyibata vâkıf olurken istişâre ile me'mur olup ümmetinden sünneti cârî-iken terk olunup birkaç havâşi ve hüddam sözüyle umûr-ı izâm temşiyetine ikdâm beyne'l- havâs ve'l-avâm müstekîm görülmemiştir (Naîmâ, 2007, 147).

3.10. Padişah ve Sair Devlet Adamlarına İtaat

Padişah, Kanija beylerbeyi Hasan Paşa'ya hatt-ı hümayun göndererek, kendisinin ve diğer askerlerin olması gerekenden daha fazla hizmet ve gayret içerisinde olduklarından bahsetmiş; bundan sonra da senin sözüne itaat esinler, onlara her ne hizmet verirsen yerine getirmek için önem göstereceğim, diye belirtir. Ve ayrıca padişah, Hasan Paşa'ya bu pendnamemi gazilerimin huzurunda oku ve "Alla'a itaat edin, Rasulüne ve sizden emir sahiplerine itaat edin" (Nisâ 4/59) ayet-i kerimesinin anlamını da onlara bildir, diye belirtiyor.

"Melhuzdan ziyade çalışıp, can ve başların din uğruna ve bizim yolumuzda diriğ etmediler. Ve makdur-ı beşer olan sa'y-ı cemîli yerine getirip, râh-ı hakta azîm çalışmışlar. Âb-ı ateş arasında gâh garik ve gâh harik olmaktan perhiz eylemeyip, burç u bedende ta'yin oldukları mahalden ayrılmamışlar ve gâh neberd-gaha çıkanları küffârı kaçırıp ve cengcilerinkirıp yürüyüş eylediklerinde cüyûş-i âhen-puşların girizân ve emvâl-i ganâ'imi rîzan eylemişler. Bundan böyle dahi senin sözüne râm olup her ne hizmet teklif edersen edasına dkkat-i ihtimam üzre olalar. Sana itâ't-ü inkıyad üzre oldukları benim rızâ-i hümayunuma sebebedir. Bu pendname-i tammemi gazi kullarım mahzarında okuyup" Etî'ullahe ve etî'u'r-Rasûle ve ûli'l-emri minküm" (Nisâ 4/59) ma'nâ-i şerifin anlara bildiresin. Seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin vergi cümlemakbul-i hümayunum olmuştur. Cümlenizi Hak te'ala hazretlerine ısmarladım" (Naîmâ, 2007, 718).

Sonuç

Mustafa Naîmâ Efendi'nin dürüst ve açık fikirli bir şahsiyete sahip olma tavrı, zaman zaman aleyhine olmuştur. Bazı devlet adamları tarafından gözden düşürülerek daha alt memuriyetlere indirilmiştir. Önce silahtar kâtipliğine sonra da ordu ile birlikte Mora seferine giden Naîmâ, ordunun Mora'ya vardığında Mora defter emini olarak görevlendirilip orada bırakılmıştır. Mustafa Naîmâ Efendi, Osmanlı tarihçisi veya resmi tarih yazıcılığı dendiğinde ilk akla gelen tarihçilerden olmuştur. Gerçekten de bu haklı ünü elde etmesinde şahsiyeti, tarihçiliği ve eseri gibi faktörlerin birinci derecede rol oynadığı muhakkaktır.

Siyasi tarih tabi ki çok önemli olmakla birlikte, kültür tarihi de fevkalade önemlidir. Tarih aynı zaman da maddi ve manevi kültür değerlerimizi de günümüze aktarır. Osmanlı tarihlerinden, Ahmedî'nin İskender-Nâme'sinden, Vakanüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi ve Sadrazam Mehmed Kamil Paşa'nın Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye adlı eserine kadar bütün Osmanlı tarihi eserlerimizde, maddi ve manevi kültür değerlerimize çok önem verilmiştir. Ahmedî'den Ahmed Lütü Efendi ve Abdurrahman Şeref'e kadar hemen bütün tarihçilerimiz, tarihçi oldukları gibi aynı zamanda tefsiri, hadisi ve fıkıh âlimi idiler, belki tarih ilminden daha fazla bu konularda mütehasis idiler. Mesela Sadrazam Lütü Paşa'nın tarihle ilgili iki eseri varken, on üç adet dini ve bir adet tıbbi dair eseri vardır. Kadızâde Küçük Mehmed/Muhammed İlmî'nin on sekiz eserinden sadece iki tanesi

siyaset bilimi diyebileceğimiz siyasetname, bir tanesi sosyal hayat diğerleri dini konularla ilgilidir. Osmanlı müellifleri sosyal hayata ve tarihe dair yazdıkları eserlerinde olayları anlatırken konuyu desteklemek, anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek amacıyla ayet, hadis, atasözü ve şiirleri de kullanmışlardır. Tabii olarak Naîmâ da Kuran-ı Kerim’den birçok ayet-i kerimeyi konuya uygun bir şekilde ustaca kullanmıştır diyebiliriz.

Osmanlı kronikleri genel olarak Allah’a hamd ü senâ, Hz. Peygamber’e salât u selâm, dönemin hükümdarını medh ü sena ve dua ile başlar. Daha sonra müellif kendini tanıtır ve eserinin adını verir. Ardından eserini niçin yazdığını belirtir ki bu genelde “sebeb-i telif” kaydı olarak bilinir. Eserlerinin içinde ayet, hadis ve şiirleri gerek gördükleri yerlerde konuya uygun bir şekilde yerleştirmişlerdir. Osmanlı tarih yazarları, Kur’an Kerim’den ve Hadis-i Şeriflerden geçmişle ilgili haberleri, tarihî olaylarla anlatımlarını yeni bir bakışla ele alarak onlardan, sonraki nesiller için ibret verici ve yönlendirici sonuçlar çıkarmışlardır.

Mustafa Naîmâ Efendi de eserinde diğer tarih yazarları gibi, savaş sebebini kuvvetlendirmek, sebebi dini zemine oturtmak, savaşı meşrulaştırmak ve dini temele dayandırmak, askere cesaret vermek, savaşa teşvik etmek, anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek, konuyu zenginleştirmek amacıyla ayet ve hadisleri kullanmıştır. Ayetleri ve hadisleri kullanırken ayetin tamamını değil de konuyla ilgili olana kısmını eserine almıştır. Naîmâ, genellikle ayet-i kerimeleri anlattığı konuyu açıklamak, manayı desteklemek, bazen de konuyu zenginleştirmek amacıyla kullanmıştır. Bunun dışında savaşla ilgili, savaşa teşvik, savaşta düşmanın düştüğü durum, zafer ve yardımın Allaktan geldiğine dair, savaşta ve sair zamanlarda istişarenin önemi, Allah’ın iradesi ile ilgili ayet-i kerimeleri kullanmıştır. Naîmâ Tarihi’nde kullanılan ayet-i kerimelerin bir kısmını ele alıp, konularına göre ayırarak tasnif edip, Naîmâ Tarihi’nde geçen kısımları burada işlemeye çalıştık. Naîmâ’nın aynı ayetleri konuya uygun yerlerde tekrar tekrar kullandığını gördük.

Kaynakça

Afyoncu, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.

Arıkan, Zeki. “Tarih”. *DİA*, Cilt: XL, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2000.

Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

Baysun, M. Cavit. “Naîmâ”, *İA*, Cilt: IX, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. C. 3, İstanbul: 1342.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayîât- Tahlil ve Metin*. (1066-1116/1656-1704), Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Eliaçık, Muhittin. Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ında Ahlât-ı Erbaanın İşlenişi ve Bir Tıp Eseri Terceme-i Hulâsa-i Tıb ile Mukayesesi, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt, sayı 27, 2020.

İpşirli, Mehmet. “Naîmâ”, *DİA*, Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

İpşirli, Mehmet. “Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Türkler*, Cilt: 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.

Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Haz. Ali Özek, vd., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Kütükoğlu, Bekir. “Vek'anüvis”, *DİA*, Cilt: 42, İstanbul: TDV yayınları, 2012.

Menage, Victor Louis. *Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı*, TED, IX, 1978.

Naîmâ Mustafa Efendi. *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn*, Haz: Mehmet İpşirli, Cilt: I-VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Okumuş, Ejder. “Osmanlı Devleti'nde Değişim Süreci ve III. Selim Öncesi Yenileşme Çabaları”, *Türkler*, Cilt: XI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Ortaylı, İlber. *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011.

Polat, Kasım. “Naîmâ'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet”, *Tarih Okulu*, Sayı: XIII, 2012.

Rasony, Laszlo. *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971.

Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*. Haz. Abdülkadir Özcan, vd., İstanbul: Klasik Yayınevi, 2013.

Şahiner, Yakup. Mustafa Naîmâ Efendinin Hayatı, Tarihçiliği Ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, *ANASAY*, Sayı 1, 2017.

Tekindağ, Şehabettin. Osmanlı Tarih Yazıcılığı, *Bellekten*, XXXV/140, Ankara, 1971.

Turan, Osman. *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

Uğur, Ahmet. *İbn Kemal*. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Gündoğdu, Raşit. *Uşşakızade Tarihi (Tahlil ve Metin)* (1106- 1124/1694- 1712), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Doktora Tezi, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/ II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.